

A

# DAKO-ROMANIZMUS

ÉS A

# MAGYAR KULTÚRPOLITIKA

AJÁNLVA

A KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTER FIGYELMÉBE.

BUDAPEST 1893.

NEUMAYER EDE KÖNYVNYOMDÁJA

SZERECSEN-UTCZA 35. SZÁM.

**B**'izonyára senkinek sem került el figyelmét, ki a lefolyt év nemzetiségi mozgalmait figyelemmel kísérte, az a nagy és sajnálatraméltó mozgalom, melyet összefoglalóan *román kérdésnek* nevezhetünk. Ami a bécsi memorandumtól napjainkig történt s a mi egészében s egyes részleteiben csupán szimptomája egy, a magyarság részéről végtelenül elhanyagolt betegségnek, meggyőzhetett kivétel nélkül mindenkit arról, hogy a románság részéről a magyar nemzetet és államot immiens veszély fenyegeti s hogy e veszedelem ellen küzdeni nemcsak becsületbeli kötelességünk, hanem életünkbe sőt bőrünkbe járó dolog is.

Ezt körülbelül ma mindenki vallja, a ki figyelmet fordított a román mozgalmakra, de még a legkiválóbb politikusok és publicisták között is alig van valaki, a mennyire parlamenti beszédekből, hírlapi czikkekből és magánbeszélgetésekből erre vonatkozóan magamat tájékozhattam, a ki tudná, hogy a fenyegető veszedelem ereje mekkora, miben áll s ellene mily eszközökkel lehet és kell sikerrel védekezni ?

»Semmi sem nehezebb – mondja b. Eötvös a nemzetiségi kérdésről írott tanulmányában – mint meghatározni nagy mozgalmak céljait. Nem azokat értem, melyek vezetőik által hirdettetnek ... hanem azon czé-

lokat, melyekért a nép a mozgalomhoz csatlakozik. A nemzetiségi mozgalmak céljainak meghatározása, vágyainak pontos megállapítása végtelenül nehéz feladat általában véve is, de különösen a román nemzetiségi mozgalmaké nehéz, ha egyébert nem, már csak azért is, mert e törekvések, e mozgalmak lényegét, eszközeit és célját mi, magyarok, jóformán még csak nem is tanulmányoztuk. Irodalmunkban e kérdés tanulmányozásához a szükséges eszközök sincsenek meg; magát a román-irodalmat nemcsak nem ismerjük, hanem műveltjeinknek 90%-ka még a románoktól legsűrűbben lakott részekben sem tudja, hogy ilyes valami tényleg létezik-e? Nem ismerjük, hogy a betegség a román népnek mekkora rétegét hatotta át. Legtöbben abban a hiszemben élnek, hogy az egész csak egynehány izgató alaptalan lármája, melyet törvénykezési vagy közigazgatási úton minden baj nélkül meg lehet oldani.

A betegséget csak úgy gyógyíthatjuk meg, ha természetét ismerjük és csak e természetnek megfelelő eszközök segítségével.

Ha a román nemzetiségi mozgalmak eredetét vizsgáljuk, könnyű belátnunk, hogy az egész kulturális alapon született meg, fejlődött és nőtt nagyra, hogy a román nemzetiségnek melegágya ép úgy a magyar kultúra volt, mint a saját nemzetiségünkének s hogy e tünemény azon mértékben lett veszélyessé ránk nézve, a mily mértékben a magyar kultúra talajától elszakadt, idegen kultúra védő szárnyai alá menekült és önállósodott. Így származván meg a román nemzetiségi eszme s ily úton lévén a magyarság és a magyar államiság ellenségévé, világos, hogy a védelmet nyújtó eszközök sem lehetnek mások, mint a magyar kultúra, illetőleg egy helyes és célratörő kultúrpolitika fegyverei.

Maguk a román írók is elismerik ezt, – az igaz, hogy csak negative, – midőn azt mondják, hogy a rumunizmus eszméje reakciója azon magyar erőszakoságnak, mely

a románságot, mint népfajt Erdélyből ki akarta irtani. Épen ötven éve múlt. hogy az erdélyi részek nagy patriótája, b. Wesselényi Miklós a román nemzetiségi mozgalom kulturális természetét s ennek ily úton való orvoslását, mint helyest és egyedül lehetségest felismerte s eddigi elhanyagolását megróttá. Miután *Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében* című művének 89. és következő lapjain konstatálta, hogy mennyi ok munkált közre s mennyi hiba követtetett el arra, hogy oláh népességünk tőlünk elidegenüljön s távortartassék, így folytatja: »Ellenben sem nemzetileg velünk való egyesítésökre, vagyis magyarosításokra, sem hozzánk való édesítésökre s polgári érdekeinkhez való csatlásukra semmi sem tétetett. Népiskolák s népnevelés által lehetett s kellett volna leginkább az oláh népességet magyarítani. Törvényhatóságok semmit s egyesek is oly keveset tettek ez ügyben valamit, mi mint csepp a víztömegben nem is számítható. Másfelől csak a néhány év előtt elhunyt egyesült oláhi püspök, *Bobb János*, egy millió forintra rugó alapítványokat tett tiszta oláh szellemben –s a magyar nyelvet egészen elmellőző s kizáró nevelő- s tanító-intézetekre. «

Az erdélyi és – a mennyire tudom – a magyarországi szélbeli oláh ezrednél pedig minden iskolában a német nyelv hozatott be. Ha ez tétetett volna a magyar nyelvre nézve, s a helyett, hogy most azok nagyjára már tudnak németül, magyarul tudnának, mi nagy közeledés lenne ez nemzetiségünkhöz! így pedig németekké nem lettek és soha sem is lesznek, *de lett a szellemnek, miben neveltettek, azon következőse, hogy azon gyűlölséghez, mit oláh létüknél fogva, irántunk táplálnak a németek magyarok elleni gyűlölsége is hozzá adatott.* «

## II.

A román kérdés történelmének tanulmányozása nemcsak igen sok és fontos dologra megtanít, hanem

bizonyos tekintetben a kérdés megfejtéséhez a kulcsot is kezünkbe adja. Ez okból bátor vagyok a szíves olvasót némi történelmi visszapillantással untatni.

A ki a románság történetét tanulmányozta, tudja, hogy a mai román királyságban a román nemzeti eszme az újabb időkig mint öntudatosan ható erő nem működött. Még a XVI. század utolsó éveiben is *Vitéz Mihály* vajda, kit a mai románság a *dako-romanismus* hőse gyanánt tisztel, a *rumun* mai nemzeti nevet okleveleiben és rendeleteiben *jobbágy* értelemben használja. A rumunság eszméje magyar földön keletkezett. Mátyás király híres történetírója, *Bonfinius* a kor humanista szellemének megfelelően s ismerve Mátyás király családjának oláh eredetét, hogy ez eredetet az udvaronc hízelgésével előkelőbbnek mutassa fel, az erdélyi oláhságban Traján légionáriusainak egyenes utódait vélte felismerni és Mátyás őseit egy, állítólag Dáczia-be bevándorolt római Corvin-család tagjai közt lelte fel, mely Corvin-család. Dáczia római kolonizációja óta szakadatlanul Erdélyben élt volna. Bonfinius e meséje átment aztán a művét forrásul használó nyugati tudományos irodalomba is, úgy, hogy a XVII. század elején a *Bethlen* Gábortól gyulafehérvári tanáruul behívott *Opitz* Márton német költő „*Zlatna*” című versében az erdélyi oláhokat már mint a római legionáriusok utódjait énekli meg. Ez a tudós mese és hagyomány lassankint átszivárgott az oláh fejedelemségekben élő egyes tudós egyházi férfiak műveibe is, de minden igény és nagyobb jelentőség nélkül.

A tudós mese, mely magyar földön származott meg, magyar földön lett történelmi dogmává s később messzelátó politikai követelmények alapjává.

A XVIII. század első éveiben ment végbe hazánkban az oláhok nagy uniója a római kath. egyházzal. Bethlennek, Rákóczinak, Apafinak nem sikerült a XVII. században a kálvinista hitre való térítéssel a románságot közelebb hozni a magyarsághoz. Igyekvéseiknek csupán

az az eredménye lett, hogy az erdélyi oláhság a szláv liturgiái nyelvet a románnal cserélvén fel, meglazította a köteléket, mely a szláv nyelvű orthodox egyházhoz fűzte s így indirekte a későbbi időben a katolikus unión fáradozó jezsuitáknak s a bécsi kormánynak munkáját könnyítették meg, mert a szláv liturgiái nyelv elhagyásával kevesbedett száma azon kapcsoknak, melyek a románságot a szláv orthodox egyházhoz fűzték s a mely egyháznak sok százéves uralkodását magok a román írók is szellemi rabságnak, nemzetök egyiptomi sötét-ségének szokták nevezni.

Az unió létrejötte után a gör. kath. oláh egyház első jelentékenyebb püspöke *Klein János Innocentius* Balázsfalvára tette át székhelyét, hol egy bazilita kaluger kolostort és papnevelő intézetet alapított. 1754-ben nyitja meg Klein püspök harmadik utóda *Major Gergely* a gimnáziumot. És ez időtől fogva a kicsiny Balázsfalva, a XVII. században Apafi fejedelem magánbirtoka, a román kulturális élet középpontjává lesz. E jelentéktelen helységben ringott bölcseje a ma oly követelő és merész rumunizmusnak; itt élte gyermekkorát, itt növekedett ifjúvá a nélkül, hogy mi magyarok erről csak sejtelemmel is bírtunk volna, hogy ma, mint felnőtt férfi felfegyverkezett kézzel követelje magának a magyar állam területének több mint egyharmadát.

Ugyancsak ez a Major Gergely püspök küldötte tovább... kiképzésök végett a római *Propaganda Collegiumba* Sinkai Györgyöt, Major Pétert és Klein Sámuel. Ezek közül a legnagyobb és legjelentékenyebb szerepet a rumunizmus történetében *Sinkai György* játszotta. Hogy ki volt ez a Sinkai, azt minden írni-olvasni tudó román tudja, mi pedig megtanulhatjuk *Papin Hilarian* felolvasásából, melyet Sinkai életéről, műveiről és eszméiről 1869-ben a bukaresti akadémiában tartott s a melynek végeztével az akadémia elnöke *Radulescu Eliad* így kiáltott fel: »Uraim! nagy a mai nap, mert ma

emlékezetét örökítettük meg Sinkainak, a legnagyobb románok egyikének, a románság mártírjának.«

Életírója, Papiu Hilarian elmondja, hogy míg Sinkai Rómában időzött (1774-1779)» az ottlevő régi emlékek, de különösen Trajanus híres oszlopa költötték fel benne a gondolatot, hogy megírja a románok történetét. Visszatérte után később meg is írta, de részint a cenzúra, részint anyagi akadályok miatt nem adhatta ki életében. Mávét *a románok krónikájá*-nak nevezte, s elmondja benne, hogy Traján elfoglalván Dáciát, a mai Erdélyt, légionáriusaiból és gyarmatosaiból keletkezett a mai román nép, mely a római uralom után is, mint állami életet élő nép lakott Erdély hegyei között egész a magyarok bejöveteleig. Hogy a magyarok bejövetelekor Erdélyben románok laktak, arról a történetírás egyetlen emléke sem beszélt, Anonymus feljegyzéseit kivéve, mely 1746-ban jelent meg, tehát körülbelül 40 évvel azelőtt, hogy Sinkai krónikájába belekezdett. Íme, magyar történelmi kútforrás szolgáltatja a legerősebb alapot és fegyvert a dákoromán történetírás megalapítójának.

Sinkai szerint *Gelou* meghódol Tuhutumnak, ki olyformán, mint az idegen Anjouk vagy Habsburgok a magyarok királyává lettek a nélkül, hogy ezért a magyarok olaszokká vagy németekké lettek volna, az erdélyi románok fejedelme lesz s országot alapít, függőségi viszonyban ugyan Magyarországgal, de az állami élet számos feltételével rendelkező autonóm jelleggel. Ez autonóm jellegét csak Szent-Istvántól kezdve veszíti el, de azért Erdélyben a románság ezután is külön román arisztokráciával és nemzeti léttel bír egészen 1437-ig, mikor ezt elveszíti. Ez időtől kezdve a román arisztokrácia elmagyarosodik, a román nép pedig Sinkai idejéből szolgáltságba süllyed.

Sinkai nem adhatja ki krónikáját, de kiadja *Major Péter* a magáét, mely tulajdonképpen másolata Sinkaiénak – s így lesz a bukaresti akadémia elnökének szavai

szerint a románok Mózesévé. Ez újkori római triumvirátus harmadik tagja *Klein Sámuel* a dako-román grammatikát írja meg, melyet 1780-ban Sinkai ád ki javítva és bővítve, bizonyítékául annak, hogy a román nyelv anyja és alapja a klasszikus latinnak.

Érdekes tudni, hogy mind a hárman magyar nemesi családból származnak: *Klein de Szád*, *Sinkai de eadem* és *Major de Dicsőszentmárton*. Es még sajátosabb, hogy a dako-román történetírás megalapítói, Klein Sámuel, Sinkai és Major, mint az egyetemi nyomda román cenzorai és korrektorai, huzamos időn át magyar állami fizetést élveznek, pedig elméletök jelszava: *Dácia a románoké! A magyarok Dáciában csak bitorlók!* S egyikök, Sinkai, üldöztetve vallás- és nemzetbelieitől, egy magyar arisztokrata családnál (czegei gr. Wass) talál menedékhelyet. De legsajátosabb, hogy a román kultúra történetírói Sinkaiban a magyar zsarnokság mártírját látják egy mese alapján, melyet saját termékeny fantáziájuk álmodott.

### III.

#### **A dako-romanizmus politikai követelményei.**

Mihelyt elkészült a történelmi dogma, nem maradt el sokáig a politikai követelés sem, mely e történelmi dogmára támaszkodott. 1791-ben *Bobb* püspök az uniót csakhamar követő időkben szervezett gör. kel. eparkhia időrendben második püspökének, *Adamovics Gerasimnak* társaságában beadja kérvényét, a *Supplex libellus Valachorum*-ot Bécsben ő felségéhez, a császárhoz. Ebben azt kéri, hogy ő felsége adná vissza a román nemzetnek azokat a jogokat, melyeket nem törvényes erő, hanem az idők igaztalanságai következtében vesztített el, még pedig a múlt század folyamán.

*Épen száz éve múlt az első bécsi memorandumnak!*

Mondanom sem kell, hogy e kérelem az elvesztett jogokat Sinkai és Major történelmi elmélete és tanításai



alapján s argumentumaival kéri vissza: »E kérelem a mai napig – mondja a bukaresti akadémia titkára, Maniu – evangéliuma és kátéja a Kárpátokon túl lakó (erdélyi) románok politikájának.«

E memorandumot megelőzően folyt le a *Hóra- és Kloska-lázadás*. Közönséges parasztlázadás volt. Bosszú és rablásvágy vezette szomorú emlékezetű böseit, de a későbbi román történetírás magasztos nemzeti eszméktől vezetett forradalomná tette. *Densusianu*, a ki megírta e lázadás történetét, azt mondja: »Örök dicsősége marad a román népnek, hogy már 1784-ben patakokban ontotta vérének a hamis állami és társadalmi elvek, a feudális nemesség és jobbágyosság megszüntetésének érdekében.« (Revolutiunea lui Hóra 150. 1.) Az *Adunarea Nationala* című újság (1869. június 24.) azt írja: »A modern európai történelem két nagy eseménye vett irányt vagy legalább született meg a mi földünkön adott jelle, úgy mint 1. a francia forradalom, 2. az olasz meg a német egység. A francia forradalom csupán folytatása Hóra forradalmának, azzal a különbséggel, hogy a Hóra-félének a szociális irány mellett nemzeti iránya is volt.« Érdekes olvasni, hogy Maniu G. a bukaresti *Athenaeum* felolvasó termében a múlt évi márczius hóban »az irodalmi és politikai eszmék kölcsönösségéről« tartott felolvasásában miként kapcsolta össze e parasztlázadást a Sinkai, Major, Klein-féle történeti és filológiai mozgalmakkal.

Hogy ennek a nagy nemzeti (?) forradalomnak mi volt magasztosán humánus célja, azt igen szépen megmagyarázzák ugyancsak *Densusianu* következő szavai: »A román kapitányok a forradalmat egész Erdélyre ki akarták terjeszteni, a nemességet és az összes magyarságot kiirtani, kivéve azokat, kik megkeresztelkedtek és a román vallást felvették. Es ez utóbbi nem a vallásos türelmetlenség jele volt, hanem biztos eszköz a magyarok végleges románosítására. A magyarok uralmának

meg kellett volna szünni s az országnak a románok kezeibe jutni, természetesen az osztrák ház uralma alatt. Ezek voltak azok a hagyományos ideák, melyek a történelmi jog és az oláhok Erdélyben való ősrégiségén fejlődtek ki.«

A Sinkai-Major-féle elméletből kisarjadzott dákoromán történetírás igen szépen összeállította az oláh forradalmi hagyományok láncolatát is. Kimutatja, hogy az 1437-iki állítólagos oláh forradalomtól kezdve, mely az oláhság jogvesztését vonta volna maga után, időről-időre folytonosan ismétlődnek e lázadások, mint véres tiltakozások a magyar zsarnokság ellen. Hogy egyikök-másikoknál még a *Dózsa lázadása* is oláh lázadás, az nem szokta zsenírozni az oláh történetírást, mely komolyan állítja, hogy a nagy magyar oligarchák: Gara és társai *Hunyadi* Lászlót csak azért intrigálják halálba, mert az oláh nemzeti eszméknek volt ékes daliája.

Ha kezünkbe vesszük *Balcescunah* Vitéz Mihályról írott könyvét, elolvashatjuk nemcsak az eredetre vonatkozó kontinuitás, hanem a forradalmi törekvésekre való kontinuitás elméletét is. Elmondja, hogy a románoktól lakott területeknek egy állammá való egyesítése mint vágy és tradíció élt minden román lelkében s hogy ez a régi időkben is az volt, mi ma, tudniillik jog és kötelesség s hogy ennek megvalósításához nem volt és nincs egyébre szükség, mint egy hatalmas román kardra. A magyar zsarnokság ellen való gyűlölet mintegy megtestesült minden egyes románban és ezért valahányszor a Kárpátokon egy román zászló lobogni kezdett, megrendült az egész Erdély: a románok a reménytől, a zsarnokok pedig a félelemtől.

Egy kissé e dolgok előzetes felhozásával eltértem előadásom történelmi fonalától, de szükségesnek tartottam rámutatni, hogy a *Sinkai-Major-Klein-féle* román irodalmi renaissance micsoda virágokat hajtott és minő gyümölcsöket termett.

A mondottakból is könnyű átlátni, hogy a dako-romanizmus kulturális bölcsőben ringott s irodalmi dajkálás mellett nőtt politikai követelésé. És vajon ezzel szemben mit tett a magyar tudomány, irodalom és kultúrpolitika? Semmit. A *Supplex libellus* leküldötték az erdélyi gubernium útján az országgyűléshez, a hol ősi s máig híven megőrzött szokás szerint *ad acta* tették. Az ország kormányzata nem látott benne semmi veszedelmet, pedig csak hat éve múlt a Hóra-lázadásnak. Csak azt akarom megjegyezni, hogy ezt a kérvényt egy magyar nemesi családból származott hivatalnok, *Méhes* tanácsos fogalmazta. Érdekes tudni, hogy a jelen évbeli hírhedt bécsi memorandumvivő küldöttség elnöke dr. *Rácz* János (Ratiu) is magyar nemesi családból származott, és hogy Hórának is biztos embere s tanácsadója Bécsben *Enyedi* Ferencz István udvari ágens szintén magyar nemes ember volt.

A magyar tudomány Sinkairól és társairól abszolúte nem vett tudomást, de a mesemondó Anonymusra feltétlenül esküdött. Mikor a *Supplex libellus* ismertté lett, egy erdélyi szász tudós, *Éder* Károly adja ki czáfoló megjegyzésekkel, de e jámbor szász igyekvését ki méltatta volna tudósaink közül figyelmére? Az igaz,, hogy egy szegény magyar piarista gimnáziumi tanár, *Holla* Márton is könyvet irt, melyben az oláh kontinuitás és az oláh követelések történelmi alapját tudományos érvekkel megtámadja, de nincs pénze s műve kéziratban hever máig is a budapesti piaristák könyvtárában. De ha kiadta volna is könyvét, mi eredménye lett volna ? A magyar tudomány oly csekélységekkel, mint az oláh kérdés, ez időben nem törődött. A kormány férfiai részéről pedig abban az időben sem volt divatos dolog gimnáziumi tanárookra hallgatni, legkevésbé pedig nemzeti fontosságú politikai dolgokban.

## IV.

A XIX. század elején már meg volt írva a dako-romanizmus tudományos történelmi és filológiai elmélete s megfogalmazva politikai programja. A magyar tudomány, a magyar politika és a magyar kormányzat észre sem vette, figyelmére sem méltatta. Az ezután következő időkben a románság, mint nép is, mint kulturális tényező is fejlődött szakadatlanul és megdöbbentő módon. Az a 2-300 ezer oláh, a mennyit a XVII. század végén Erdélyben a térítgető jezsuiták konstatáltak, már e század húszas éveiben meghaladta az *egy milliót*. A balázsfalvi püspökség után még a múlt században megalkult a nagyszebeni gör. kel. püspökség s a nagyváradi gör. kath., melyeket később egymásután követnek a szamosújvári s a lugosi gör. kath. püspökségek és újabb időkben az aradi és a karánsebesi gör. kel. román püspökségek. E püspökségek körében iskolák, papnevelő intézetek, tanítóképzők és gimnáziumok keletkeznek. A papság értelmi színvonala folytonosan emelkedik. A nép körében az írni-olvasni-tudás nem lesz ritkaság. Az egyes püspökök, mint Wesselényi után *Bobb*-ról említettük is, bőkezű alapítványokat tesznek kulturális és román nemzeti célok szolgálatára. Minderről az erdélyi és magyarországi kormányok tudomást se vesznek, annál kevésbé gondolnak pedig arra, hogy e mozgalmak esetlegesen a magyar nemzettel és állammal szemben ellenséges irányú szellemnek is lehetnek melegágyai. Egyáltalán Wesselényivel szólva »sem nemzetileg velünk egyesítésökre, vagyis magyarosításokra, sem hozzánk édesítésökre s polgári érdekeinkhez csatlásukra semmi sem tétetett.« Kormányzatunkat a magunk kultúrája sem érdekelte, annál kevésbé az oláhoké. Kultúráilag teljesen magukra hagytuk őket.

Nem így cselekedtek Bécsben. A naszói és bánáti határszéli oláh ezredek területén relative a korhoz képest kitűnő népoktatásról gondoskodik a katonai kormány.

A tisztai állások megnyílnak a román határőrök fiai előtt s ezek az újonnan megnyílt pályán a legmagasabb fokig emelkedhetnek. Megtanulnak németül, részesei lesznek a német kultúrának, mely tagadhatatlanul magasabb és értékesebb, mint a magyar. Nemcsak megtanulnak németül, hanem annyira hozzáédesednek az osztrák császári kormányhoz, hogy tőle várnak mindent. Lojalitás és magyargyűlölet egymást kiegészítő fogalmak lesznek lelkükben. Az igaz, hogy megmaradnak románoknak, de újra Wesselényivel szólva, neveléseknek meg lesz az a következménye, hogy azon gyűlölséghez, mit oláh létük-nél fogva irántunk táplálnak, a németek magyarok ellen gyűlölete is hozzáadatik.

Ha ezt tekintetbe vesszük, könnyű megértenünk, hogy mint lett meggyőződéssé a román nép körében, hogy a magyar elnyomással szemben őket csupán az: osztrák császár védelmezheti meg. így találhatott hitelt, hogy *Hóra* a magyarok kiirtását II. József császár akaratával és parancsolatával (eu vola si porunca imperatului) kísérlette meg. Ezért mondja Densusianu, hogy »Horának állandó tartózkodása bármilyen vallomást tenni az ítélszék előtt azt a történelmi igazságot illetően, eléggé alapos meggyőződést kelti bennünk, hogy a császár Hórával igen behatóan megbeszélte ez igen nyomós reformkérdést Erdélyben.« Ez adja a kulcsot kezünkbe ahhoz is, hogy a jelenlegi román izgatók hazug lojalitással a román nép védelméért miért szeretnek a magyar királylyal és kormányával szemben az osztrák császárhoz apellálni, néha meg is fenyegetve minket Hóra-reminiszcenciákkal, mint például Baritiu 1884-ben a nagyszebeni sajtóbíró előtt: »A magyar kormány Hórától és Kloskától való félelmében követelte a román görögkeleti kongresszus elnapolását. Mi azonban azt kérdezzük, hogy mit fog tenni a kormány akkor, hogy ha azoknak szelleme csonttá és hússá testesül s három millió nevében visszakövetelik majd az elrabolt jogot és szabadságot, de nem

a kormánytól, hanem egyenesen az elfelejthetetlen József dédunokájától, a ki mint amaz, *másodízben megparancsolandja majd a román népnek a rabságból való felszabadítását.*«

E sorokat olvasva, ha sértő szerénytelenség nem volna, azt szeretném kérdezni: vajon mit szándékozik tenni a kormány, hogy Hórának és társainak szelleme csonttá és hússá ne testesüljön ? mert hogy román polgártársainknál történelmi elméletté s politikai dogmává testesült, az nyilvánvaló dolog.

1816-ban történt, hogy Lázár György, egyike az új román iskolából kikerült fiatal tudósoknak, egy heves és meggondolatlan prédikáció miatt összetűz Móga püspökkel s különben is el lévén keseredve a miatt, hogy nem kandidáltak püspöknek, átmegy Oláhország fővárosába és ott a Szent Szávateplom mellett megnyitja az oláh fejedelemségekben az első román nyelvű iskolát. Hogy ennek micsoda hatása és minő következményei voltak a rumun nemzeti szellem ébredésére, azt nemcsak életirója, *Poenaru* mondja el, hanem *Ghica* herczeg is, ki maga is egyike volt azon előkelő boér fiúknak, kik a görög kalugerek iskoláiból megszöktek, hogy Lázár román iskolájába mehessenek. »Mint egykor Negru voda karddal kezében jött át a hegyeken, úgy jött Lázár könyvvel kezében – mint Pap Hilárián mondja – hogy megmondja a fanarioták uralma alatt levő románoknak, hogy ők románok.« Tanítványa pedig *Radulescu Ellád*, kit az újkori román irodalom atyjának neveznek, azt mondja Lázárról s az ő nyomdokaiba lépő Erdélyből bevándorlóit román tanítókról: »Munkálkodásukkal, mint Mózes vesszejével, elűzték azt a sötétséget, mely a románokat elválasztva tartotta az ígéret földétől okozták, hogy a románság kijött a hazugságok Egyiptomából és megismerte eredetének nagyságát és igazságát.«

A mit Oláhországban Lázár cselekedett, ugyanazt tette a román kultúra érdekében egy pár évvel később

Moldovában *Asachi* György, a ki 1820-ban a *socolai* szemináriumba tanítókul behozza Erdélyből *Costeát*, *Mánfit* és *Bob* Fábiánt. Ekkor kezdődik meg a tanítók, tudósok és írók amaz inváziója Erdélyből, mely egész napjainkig tart. így lettek az Erdélyben a magyar államiság védő szárnyai alatt felnövekedett erdélyi románok a román nemzeti szellem felébresztői és a kultúra alapvetői az oláh fejedelemségekben. Ez idő óta kezdi az összes románság Erdélyt a rumunizmus fészkeként tekinteni. *Eminescu*, a románok Petőfi-je, mint a konzervatív párt főorganumának a *Timpul*-nak szerkesztője, azt írta valami 10-11 évvel ezelőtt, polemizálván a liberálisokkal szemekre hányva a párt vezető elemeinek görög-bolgár eredetét, hogy „*egyetlen erdélyi oláh pápában több s igazabb román nemzeti érzés van, mint a liberálisok összességében.*” (Culegere de articole d'ale lui M. Eminescu 127. 1.)

1821-ben *Vladimirescu Tódor* fegyvert fog a jövevény görögök ellen s hajdújaival nagyobb részöket kikergeti Oláhországból. *Ipsilanti* herczeg azonban *Vladimirescut* törbe csalja s megöleti és aztán restaurálja a fanarioták uralmát, de a török bejön az országba s egyszersmindenkorra végét veti a fanarioták uralkodásának, adván a románságnak mind a két tartományban nemzetökből való fejedelmet. E mozgalmak következtében a román nemzeti szellem politikailag is felébred. Az orosz és török között 1829-ben kötött drinápolyi békekötés értelmében az oláh fejedelemségek mindaddig az oroszok kezében maradnak zálogul, míg a török kormány a 10 milliónyi hadisarcot kifizeti s egyszersmind az oroszok megbízatást is nyernek, hogy e két tartomány állapotát rendezzék.

E megbízatás gyümölcse volt az úgynevezett *regulamentul organic*, mely az alkotmány egy nemét biztosította a fejedelemségeknek. Ez a *regnlamentul organic* lett az alapja a románság modern fejlődésének. A

két országban, melyek az orosz okkupáció előtt valóságos keleti állapotban voltak, egyszerre gyors haladás kezdődik. A bukaresti akadémia könyvtárában van egy egykorú kép azon *ad hoc diván*-ról, mely Kiseleff tábornok elnöklete alatt hivatva volt a *regulamentul organic* alapelveit megállapítani. Az összes boérság, két fiatal oroszos egyenruhájú katonatisztet kivéve, mindnyájan fejükön fezzel és kaftánban öltözve ülnek körül a tanácskozó asztalt. Igazi diván; igazi ázsiai állapotok és alakok! De ez idő óta a haladás oly gyors, hogy az *ad hoc diván* megtartása után alig múlt el egy évtized és már Wesselényi idézett művében így nyilatkozhatott: »Fognak-e nemzetileg egyesülve polgári életet élni és mikor, Európa kétes viszonyaitól oly sok eseményektől függvén, a jövő homálya borítja. De ezen képtelennek épen nem nevezhető kilátás honszeretet s nemzeti buzgalom által. biztos reménynyé és hévvágygyá lett. Nagyok és messzevágók azok a tervek, melyeket szemök előtt forgatnak s munkásan érlelnek Oláhország s Moldva fiai, kiknek egy része közt sokkal több műveltség létezik s kiket az újabb kor szelleme sokkal inkább meghatott, mint azt sokan gondolják.«

Ez előhaladást nemcsak a *regulamentul organic* által okozott rendezettebb politikai, adminisztráczió és jogszolgáltatási viszonyok teszik érthetővé s az a körülmény, hogy a román előkelők felserdült fiaikat ezentúl Parisba küldik tovább képzésük végett, hanem az Erdélyből beszármazott román tanárok, tudósok és írók hatása is, kik otthon relative jól és alaposan előkészítették az ifjúságot a párisi magasabb színvonalú kiképzés számára. Ezek a tanárok oltják belé a román előkelő ifjak szívébe a román egyesülésnek a vágyát, a dako-romanizmust, melyet Parisban bizony magukba nem szívhattak volna.

A román közoktatást először szintén a *regulamentul organic* szervezi. A mi eddig magánkezdemény, ön-



kénytes vállalkozás volt, most szervezett intézményné és állami feladattá lesz. Az orosz okkupáció szüntével Erdélyből egy egész sereg jól képzett s a rumunizmus eszméjétől eltelt fiatal ember megy be Romániába, hol részint a gyakorlati tanítás, részint a tanügyi adminisztrációban foglalnak el előkelő helyét. *Murgu, Campianu, Majorescu János, Pap Hilárián, Maxim* és *Laurian Trebonián* és mások, ekkor telepednek le az újonnan felállított magasabb rendű román iskolák körében, mint tüzes apostolai a románságnak, a dáko-román történelmi és politikai eszméknek.

A mi tudományunk, a mi kormányzatunk mind e mozgalmakról tudomást se vesznek. Oláhország s Moldva nekünk messze Kelet, hol nincs állami élet, nincs semmi, a mit tekintetre lehetne méltatni, vagy a mitől éppen tartamok, kellene. Székely szolgálok, szolgálégyek és napszámosok Eldorádója, mint ma is akárhány művelt magyar előtt, mert a mi román szomszédainkról való tudatlanságunk magasabb, és tömérdekebb volt akkor is – és fájdalom – ma is az, mint az erdélyi Kárpátok bércei, melyek tőlük elválasztanak.

## V.

### **A dáko-romanizmus mint forradalmi tényező.**

A ki csak egy vizsgálódó pillantást is vetett Erdélynek a harminczas, negyvenes évekbeli állapotára, nem tévesztvén szeme elől a románság politikai és kulturális mozgolódásait, az tudja, mily szükséges lett volna e mozgalmakat figyelemmel kísérnie az erdélyi magyar kormányzatnak. A magyar történetírás e korszak eseményeivel foglalkozván, e mozgalmakra behatóbb figyelmet nem fordított s azért a magyar értelmiség ezekről igazán vajmi keveset tud. Egész ellenkezően járt el a román történetírás. *Baritiu* Erdély történetéről írott nagy művében hatalmas és célzatosan kiszínezett képet fest ezekről. A magyar tudomány *Baritiu* könyvéről, híven

eredeti hagyományaihoz, nem vett tudomást, s ez az oka annak, hogy Erdély nemzetiségi szempontból való újabb történetét az oláh értelmiség jobban tudja, mint a magyar ság. A támadó fél a terepviszonyok ismeretében jártasabb, mint a védelemre szorító s így nincs is mit csodálkoznunk, ha a háború a támadó fél részéről rendszeresebben és nagyobb sikerrel viseltetik.

1837-ben indítja meg a most említett Baritiu a *Gazetta Transylvaniei*-t, Erdélyben az első román hírlapot, növelvén egy hatalmas tényezővel, a zsurnalisztikával a rumun aspirációk harceszközeit. A *Gazetta Transylvaniei* ma is él és működik az alapítója által megjelölt hagyományos irányban. Megjegyzem, hogy e hírlap szerkesztője az ötvenes évektől kezdve a hetvenes évek közepéig a brassai római kath. gimnázium igazgatója, *Marosán Jakab* volt, öccse Marosán Andrásnak, mint *Saíneanu Lázár* irodalmi chrestomathiájában mondja «a kitűnő költőnek, kinek *Destépte-te Romane!* (Ébredj fel román!) kezdetű indulója híressé vált az 1848-ki forradalomban, a mikor, mint egy román nemzeti marseillaise-t hangoztatták.» Ez a Marosán Jakab igazgató éveken át izgatott kénye-kedve szerint e lapban Erdély uniója és a magyarság ellen, de a mennyire sikerült magam tájékozni, soha semmiféle szemrehányást sem tettek neki e működéséért, sem az erdélyi római katolikus státus igazgatótanácsa, sem pedig a m. kir. vallás- és közoktatási minisztérium részéről.

A negyvenes években a román nemzeti ügynek két nevezetes bajnoka támad Balázsfalván: *Cipariu* és *Barnutiu*. Sinkai, Major és Klein ideje visszatérni látszottak, eltelve magasabb és messzehatóbb vágyakkal, tervekkel és követelésekkel. *Cipariu* nyelvész, továbbképzője és kifejezője a nyelvi latinitás elméletének. Működésének hatása és eredménye végtelen nagyfontosságú a román tudományos irodalomban, különösen pedig a magyar románság aspirációinak fentartásában és fokozásában. *Ci-*

*pariu* csendes szellem, inkább szobatudós, a rajongó lelkesedéssel eltelve, míg kortársa *Barnutiu* Simon erőszakos, igazán anarkhista természet, kiben a nemzetiségi gyűlölettel a szocialista demagóg osztálygyűlölete is párosult. Befolyása nőttön nő az ifjúságra; valóságos hatalommá lesz Balázsfalván, úgy, hogy végre szembeszáll püspökével a jámbor Leménnyel is, ki utóbb kénytelen elmozdítani állásáról. Nagyon természetes, hogy a román historikusok ebben is magyar zsarnokságot látnak, noha *Barnutiu* ez elmozdítása után Nagyszebenben a legnagyobb nyugalommal adhatta magát jogi és politikai tanulmányainak.

*Barnutiu* álláspontját, tudományos és publicisztikai elméletét *Slavici János*, kivel később még találkozunk, így foglalja össze: »*Barnutiu* szerint a római kultúra örökösei egyszersmind örökösei is a rómaiak Dáciára vonatkozó jogainak. A római származás, a római nyelv, a római szellem, a római vér, egy szóval az oláhnak egész római lénye fel kell hogy lázadjon azon halhatlan igazságtalanságok miatt, melyeket a rómaiak ivadéki századokon át kénytelenek voltak tűrni. Az egész irodalmi tevékenység arra való, hogy ennek a megbotránkozásnak energikus kifejezést adjon: a ki ezt tagadja, áruló, a ki egy oly igazságot mond, a mely ezzel ellenkezik, szintén áruló és a ki oly dolgokkal foglalkozik, a melyeknek ezzel semmi köze, az eltévelyedett« (*Slavici: Die Rumänen in Ungarn, Siebenbürgen und der Bukovina. 231 l.*). És ezt az embert, ki ezt az örült theoriát kieszelte, ma Romániában a tudós tömeg úgy tiszteli, mint a legnagyobb jogtudóst, a román jog (*jus valachicum*) megalapítóját.

E szellemi mozgalmakról sem a magyar publicisztika, sem az erdélyi kormányzat nem vett tudomást, legalább nem akadtam nyomára sehol, hogy e két tényező közül valamelyik »megbotránkozásának energikus kifejezést adott volna«. A közönség tudta, érezte, hogy a

román nép körében nagy az izgalom, de hogy az izgalomnak mik a bensőbb és mélyebb természetű okai, azt alig tudta valaki s így nem csoda, hogy ha a közönség egészen meg volt nyugtatva, mikor *Siaguna* Varga Katalint, a 40-es évek oláh mozgalmainak e sajátos alakját elfogta. Varga Katalint a közigazgatás becsukta, *Siaguna*-t pedig a magyar kormány püspökké tette, hogy megjutalmazza Varga Katalin elfogásáért.

*Siaguna* e hazafias (?) tette után csakhamar újra találkozunk *Barnuti*-val is, még pedig Balázsfalván 1848 május 14-én, a *Cimpul Libertei*-n (szabadságmező). *Densusianu* Áron Irodalomtörténeté-ben az újabkori román ékesszólásról beszélve, ezeket mondja: »A túlsó románokról itt meg sem emlékezhetnénk, ha nem lett volna az 1848-iki gyűlés a szabadság mezején. Az ott tartott szónoklatok közül a legemlékezetreméltóbb az, melyet *Barnuti* május 14-én tartott, fenmaradt, melyet nem jellemezhetünk jobban, mintha antik szabású nagy beszédnek nevezzük; nagy volt nemcsak a formát tekintve, melybe eszméit és szellemét öntötte a kitűnő tribun, mint akkor nevezték, hanem nagy, kiszámíthatatlan és megmérhetetlen következményeire nézve is úgy, hogy kételkedem: vajon tartottak-e beszédet valahol és valamikor, melynek oly határtalan következményei lettek volna, mint ennek a Kárpátokon túl lakó románokra nézve.«

Hogy ezek a megmérhetetlen következmények mik voltak, arról a sok száz leégetett magyar nemesi kúrián s felperzselt falukon kívül igen ékesszólóan beszélnek Zalatna, Abrudbánya és Nagy-Enyed romjai. Az 1848-ki oláh lázadásról nem akarok bővebben beszélni, csak azt említem még meg, hogy május 14-én Balázsfalván a szabadság mezején majdnem kivétel nélkül ott voltak a fejedelemségekbe kivándorlóit tanárok is, kik közül Pap Hilarián, Laurián Trebonián nem csekély szerepet játszottak. Majorescu János pedig a frankfurti parla-

mentbe volt küldve, hogy ellensúlyozza az ottani magyar küldöttek hatását. Siaguna püspökkel is találkozunk. Ő vezeti e gyűlés után az oláh küldöttséget Bécsbe s azután organizálja Nagy-Szebenben osztrák katonai oltalom alatt a román politikai mozgalmakat a magyar állam ellen. Valószínű, hogy hazánkban román püspöki széken nagyobb jelentőségű férfi s ki a rumunizmus ügyében többet tett volna, mint ő, nem ült. Hogy magatartását szemben a magyar nemzettel jellemezhessem, szükségesnek tartom *Slavici*-nak, *Siaguna* egyik nagy bámulójának már említett művéből a következő sorokat idézni: »Siaguna kizártnak tekintette a magyarokkal való direkt érintkezést. Az általánosan kedvelt mondást, hogy a magyarok és románok mint természetes szövetségesek egymásra vannak utalva, határozottan elvetette. Véleménye szerint a birodalomnak minden népe a dinasztiahoz van utalva s azért minden egyenes érintkezés köztük magában rejti a dinasztia ellen intézett cselekvés gondolatát. És ez is most a modern román politika vezérlő gondolata.«

Es mégis nemde sajátságos úgy-e, hogy a legmodernebb román politika, melyet épen az idézett sorok írója inaugurált a nagyszebeni *Tribuna*-ban, keresi a csehekkel s a többi szláv népekkel a *közvetlen érintkezést* a magyarok ellen és Marosán Aurél a *Gazetta Transylvaniei* szerkesztője, a már említett Marosán Jakab fia 1891. nyarán e közvetlen érintkezés kedvéért Prágába utazott az ifjucsehekhez.

Míg az erdélyi részek minden románja igen kevés kivétellel ott volt Siaguna és Barnutiu táborában, addig Romániából egy pár szabadságszerető román – száműzöttei a bukaresti forradalomnak – Erdélybe jön, hogy a románokat kibékítse a magyarokkal. Boliac Caesar lapot alapít és légiót akar szervezni *Bratiuanu* Jónnal és *Balcescu*-val a magyar ügy érdekében. Működésüket azonban sikertelenné teszik az erdélyiek, kik a

maguk részére vonják Nagyszebenben *Tell*-t és *Raclulesen* Eliad-ot. Íme a román-magyar barátságra a Kárpátokon túl lakó románok nyújtják a kezét s a kik leütik e kezét, hogy ne érhesen hozzánk: a magyarországi románok. Oh, mert e kéznyújtás keresztül húzta volna a dako-romanizmus számításait, azét a dako-romanizmusét, melyet a magyar románság képzelete eszelt ki s vak gyűlölete nevelt szörnyeteggé.

Az erdélyi románok a forradalom után donációkat, kiténtetéseket és hivatalokat kaptak. Tell, Eliad osztrák panziót, Majorescunak fiát, Titust felvették Bécsben a Teréziánumba, valószínűen magyar alapítványra. Boliac, Bratianu, Balcescu, Rosetti száműzetésbe mentek, mint a mi hőseink közül azok, a kik élve elmenekülhettek. Száműzöttek, pribégek lettek s vajon nem dobban-e meg szivünk, nekünk magyaroknak a szeretettől, román honfitársainknak a szégyentől, mikor egyikök-másikok visszaemlékezéseiben ilyen szavakat olvasunk: »Ah magyarok! magyarok! Mondd meg nekem, mikor ezt a nevet hallod, nem jut-e eszedbe, hogy hamut hints fejedre? nem jut-e eszedbe, hogy végy egy pisztolyt és Eliadon elkezdve ... magadon végezd ?!... ... Szégyen, ezerszer szégyen! Mit mondok? Átkozom azokat az embereket, kiknek számában az első volt az, a ki eljátszotta a román nemzet dicsőségét (t. i. Eliad) és rázúdította a rabságnak szégyenét és nyomorát! Ah! ha igazi kormánya lettünk volna a románoknak, az a dicsőség, hogy a világot megszabadítsuk a rabságtól, nem a magyaroké lett volna, hanem a mienk. Vagy ha egyesültünk volna a magyarokkal, biztosan bevettük volna Bécsset s proklamáltuk volna a köztársaságot, míg most remegve várjuk, hogy valamit összeszedhessünk a magyar lakomák morszáiból.« (*Jón Ghica: Amintiri din pribegie.*)

Hogy nekünk az 1848-ki forradalomban a románok között minő tekintélyes emberek voltak barátaink, azt a román viszonyokban való állandó és kipuoztíthatatlannak

látszó tudatlanságunknál fogva nem tudtuk. Mikor pedig a román pribégek s a magyar száműzöttek visszatértek hazájukba s az előbbieket hazájok sorsának intézői lettek, senkinek sem jutott eszébe az egykor felajánlott baráti jobbot értékesíteni a hazai románság lecsendesítésében. Így aztán nem csuda, ha az egykori szeretet emlékei nyomtalanul elpusztultak s az öreg Rosettinek, ki az idézett sorokat írta, fia *Rosetti Vintilla* a Romanulban nap-nap után ordít a magyarság ellen.

## VI.

### **A dako-romanizmust hiba volt figyelembe nem venni.**

A világosi fegyverletétel után magyarok és románok egyek lettünk az elnyomatásban, azzal a különbséggel, hogy a cserben hagyott románság vezérférfiai közül azok, a kik megalkudtak a viszonyokkal, zsíros hivatalba jutottak; a kiknek pedig fájt a csalódás, vagy visszamentek a fejedelemségekbe, mint Pap Hilarian, Laurián Trebonián és Barnutiú Simon, vagy elzüllöttek, mint Jánku és Muresán András. Így telt el az első tíz év. A második évtized elején a viszonyok olyaténképen látszottak alakulni, hogy Erdélyből osztrák autonóm tartomány lesz, a közigazgatásban, a jogszolgáltatásban és közoktatásban a román többség nyelvével. Nem Dako-Románia ugyan, de egy tiszteletreméltó lépés a felé. A történelemnek megvan a maga logikája s egyik lépés a másik után következik, így gondolkoztak a románok. A bevégzett tényeknek is megvan a magok elementáris sulyok a népek politikai életében. Mind igaz, csak hogy néha a bevégzett tények üres látszatnál nem egyebek s a történelemben is igen sokszor megkísértik a szofizmat, melynek az igazság és a jog szavára szét kell hullania. Most is ez az eset állott be. A magyar nemzet ügye a jog és az igazság ügye lévén, a 67-iki kiegyezéssel diadalra jutott.

A 67-iki kiegyezés keresztülhúzta a románok politikai számításait, mert a dualisztikus államformájú monarchia megerősödve, beláthatlan időkre meghíúsította a románok *aranyos álmát*, mint egy román historikus, *Xenopol* nevezi a dako-romanizmust s a mindjobban megerősödő s fejlődő egységes magyar állam lehetlenné tette Erdély autonómiáját s egyáltalán a Habsburgok monarchiájának föderációvá átalakítását, a magyarországi románság ez első nagy lépését a dáko-román törekvések felé. A rumunizmus szempontjából, az erdélyi románságra nézve a 67-iki kiegyezés, szemben a 63-iki állapotokkal, jogvesztés és visszaesés volt. Ezért van az, hogy a mostani román vezetők folytonosan ez időkre hivatkoznak. E sorok írása előtt egy pár héttel olvastam a *Tribnna*-ban, hogy e hírlap kiadóját, *Brote* Eugént N.-Szebenben a bécsi memorandum kinyomtatásáért a bíróság perbe idézvén, a memorandumnak épen azt a passzusát jelzi törvényünkbe ütközőnek, mely szórói-szóra van idézve ő felségének, az osztrák császárnak azon leiratából, melylyel a 63-iki szebeni *Landtagot* megnyitotta.

A magyar parlament meghozta a *nemzetiségi törvényt*, melynél több engedményt a magyar állam a nemzetiségeknek nemcsak egységének, hanem egyáltalán lételének veszélyeztetése nélkül sem tehetett. A románság saját nemzeti egyéniségének kifejtésére elfogadta s értékesítette mindazt, a mit neki a nemzetiségi s más egyéb törvényeink nyújtottak, de a magyar állameszmével szemben az 1848-ban *Cimpul Libertatei*-n elfoglalt álláspontról le nem tért. Voltak ugyan egyesek, kik hajlandóknak mutatkoztak a törvényes alapra ráállva, érvényesíteni nemzetiségüket, de ez a már kezdetben is kisebbség, kénytelen volt a túlzóknak engedni át a tért. így történt, hogy mai napság úgynevezett román mérsékelt párt, mely a 67-iki kiegyezés által teremtett helyzetet őszintén és utógondolat nélkül elfogadná, nincs.



Nem akarom tagadni, hogy egyes románok nincsenek ilyenek, de az egyén a politikai életben mindig csak egyén marad s nem pótolhatja helyét a pártnak.

Ne gondoljuk azonban, hogy az utóbbi három évtized politikai aspirációi és törekvései mögül hiányoznék az irodalmi és tudományos háttér. Ellenkezően, e háttér folytonosan erősebb és nagyobb hatású lett úgy az irodalomban, mint az iskolában. A nyelvtudományban *Cipariu*, a történelemben *Laurian Trebonian*, a politikában és publicisztikában Pap Hilarián és Barnutiú adják az irányt.

Az iskolában a román nyelvet úgy tanítják, mint anyját és alapját a klasszikus latinnak s a nyelvművelés célja: a román nyelvet mentől közelebb vinni a latinhoz. *Klein* kezdette meg az irányt, *Cipariu* juttatta győzelemre s az ő tanítványai vitték ad absurdum. A *Convorbiri Literare* című folyóirat ez évi májusi számában *Urechia Vazul* visszaemlékezéseket közöl a 48-iki forradalom utáni évekbe eső ifjúságára, melyekben a többi között ezeket olvassuk: »Az akadémia megnyílt ... de a régi tanárok helyébe ujakat hívtak, többnyire Erdélyből. A général-inspecteur a felejtethetlen *Laurian Trebonian* volt. Az internátus igazgatásával egy másik erdélyit, *Patrie int* bízták meg. Ez a változás sok tekintetben üdvös volt az iskolára, de törekvése az volt, hogy lerontson egy egész irányt a román nyelv művelésében. Napról-napra jobban meggyökerezett a líceumban az erdélyi mániát, hogy elcsúszjuk-csavarjuk a nyelvet azon ürügy alatt, hogy hasonlóbba tegyük a latinhoz.» A balázsfalvi nyelvészeti iskola csupán a latinitás kedvéért hajlandó volt fen tartani egy oly ortográfiát, mely nehezebb az angolnál s megteremteni szemben a tényleg létezővel egy oly nyelvet, melyet a román nép meg nem ért. Nekik a nyelv nem azért volt szükséges, hogy segítségével népet a kultúra magasabb fokára emeljék, hanem, hogy

egy tudós hazugsággal a népbe a dako-román eszmét bevigyék s megerősítsék. Érdekes tudni, hogy a magyar közoktatásügyi kormány a román ajkú népiskolák számára kiadott tankönyveivel ez irány szolgálatába állott. Kezeim között van a Gáspár-féle olvasókönyv 1871-iki román kiadása. A ki tud románul, az első tekintetre látja, hogy ez a Cipariu-féle dako-román nyelven van írva. Bizonyára nem szándékból s nem is könnyelműségből történt, hanem tájékozatlanságból, hogy a magyar állam a dako-romanizmusnak öntudatlan támogatójává lett.

En azt hiszem, hogy ez soha meg nem történhetett volna, ha lett volna valaki a közoktatásügyi minisztériumban vagy a tanügyi adminisztrációban: főigazgatók s tanfelügyelők között, a kinek felületes ismerete is lett volna a román irodalmi és tudományos mozgalmakról. Az bizonyára tudta volna, hogy Bukovinában már az ötvenes években megindult egy mozgalom a román orthografiát fonetikus alapra íektetve, felhagyni az erdélyi etimológikus írással s hogy Jassyban egy irodalmi s politikai párt (junimisták) keletkezett *Majorescu Titus*, *Carp Péter*, *Negruzzi* és *Pogor* vezetése alatt, mely czélul tűzte ki küzdeni azon hazug tudományos és kultúrai irány ellen, melyet épen a mi honfitársaink kezdeményeztek és juttattak diadalra.

Pedig mily könnyű lett volna e kérdésben magukat tájékozni, még csak a *Jassyban* megjelenő *Convorbiri Literare*t sem kellett volna kezökbe venni, hanem csak a hazai román lapokat olvasgatni. Azon mennydörgésekből és dühös szitkozódásokból, melyeket a balázsfalviak, továbbá *Baritiu*, *Babes*, *Vulcanu* és *Illomán Sándor* szórtak a jassy-i úgynevezett kozmopoliták ellen, megtudhatták volna, hogy miről van szó. Megérthették volna, hogy azon első csapásokat, melyeket e bátor, s számban is egyre növekedő csoport mért a latinitás teoriájára, a magyar tudománynak és a magyar

kultúrpolitikának nem lett volna szabad felhasználatlanul hagyni.

Olvassuk csak *Majorescu Titus* 1874-ben megjelent, de évekkel előbb írt *Critice*-ét, látni fogjuk, hogy mily erkölcsi bátorsággal és erős kritikai elmével vágja szemökre Sinkainak, Major Péternek, hogy meghamisították a történelmet; a *Budai Szótár* szerkesztőinek és Laurian Treboniánnak, hogy meghamisították a román etimológiát és filológiát s hogy vakság kell nem látni, hogy a román nemzetiség épülete nem helyezkedhetik el oly alapon, melynek közepén fekszik a hamisság. »Utóvégre is kénytelenek vagyunk azt kérdezni ez uraktól: vajon hiszik-e, hogy van a tudománynak oly nemzetisége, a mely képes a tévedésből igazságot csinálni csupán azzal, hogy e tévedés román szerzőtől származik? Vagy például a bukaresti tudományos akadémia, mely bármely műveit országban csak a követelődző tudatlanságnak volna középpontja, lehet-e az igazi tudomány gócpontja, legalább a meddig a Dimbovicza habjai folynak? Hogy Cipariu nyelvészeti theoriái, melyek minden nyugati filológus előtt nem lennének egyebek a tévedések hosszú sorozatánál, jók és helyesek lehessenek, akár csak a két Küküllő közén is? Hogy Barnutiu közjoga (dreptul public), mely még egy oly jogász előtt is, ki csak a jogtudományok elemeibe van beavatva, nem egyéb, mint szövevédeke a téves interpretációknak s a megbocsáthatatlan tudományos konfüzióknak, legalább a *Bahlui* partján lehetne a *román jogtörvény táblája* ? Hogy *Praleanak*, *Tantu*-nak, *Czichindeal*-nak, *Saulesca*-nak, *Densusianu*-nak stb. iratai, melyek más országokban kiapadhatatlan idézési forrásai lennének az élczlapoknak, komolyan elég jók legyenek, *Pumnul* úr irodalmi olvasókönyve számára, hogy abból a román ifjúság elméje táplálkozzék.«

Ha a mi főigazgatóinknak, tanfelügyelőinknek csak egy csepp tájékozottságuk lett volna a román irodalmi és

kulturális mozgalmakban, mely szépen felhasználhatták volna a *junimista* párt e kritikai szellemét és törekvéseit a hazai románság kulturális törekvéseinek némi helyesebb irányzására. A magasabb tanügyi adminisztratív állások betöltőinek többnek kellene lenniök – különösen az államiság oly exponált helyein, mint hazánk románoktól lakott részei, pontos bürokratáknál, mesterségük mechanikai részét ügyesen elvégző kézműveseknél. E főhivatalnokoknak iniciatív szellemű s a kulturális mozgalmakra vezető és irányozó befolyást gyakorolni tudó embereknek kellene lenniök s alkalmasoknak oly magasabb természetű feladatok megoldására, melyeket hivatalos utasításokban és szabályrendeletekben körülírni nem lehet. A magyar tanügyi adminisztrációnak nem lett volna szabad megelégedni a román iskolázás mechanikai ellenőrzésével, hanem épen a román nyelv, irodalom és kultúra behatóbb ismeretének segítségével a románság érzelmein keresztül hatni annak meggyőződésére, politikai és nemzetiségi aspirációira. Nemcsak azt kellett volna formai szempontból és gépiesen ellenőrizni, hogy ez iskolákban a magyar nyelvet, irodalmat és történelmet tanítják-e s hogyan? hanem cselekvően beavatkozni a román nyelv, irodalom és történelem tanításába is, még pedig a tárgy teljes ismeretével.

Nagyon természetes, hogy a román nyelv, irodalom és kulturális mozgalmak nem ismerésének megvannak a maga sajnálatos következményei. Ez az oka annak, hogy a román és a nem román iskolákban éveken át folyhattak olyan dolgok, melyeknek ott már csak az egyszerű mechanikus ellenőrzés szempontjából sem lett volna helyök. A dako-romanizmus térképét, az úgynevezett *Dacia moderna*-t egy bukaresti hírlaptudósítónak kellett denunziálnia, hogy hazánk több román iskolájából kitaltsák. A román tankönyvek állami szempontból való ellenőrzése is nagyon laza volt, úgy, hogy a múlt évben kénytelenek voltak az összes román tankönyveket reví-

diálni. Hogy minő könyveket használhattak alkotmányos életünk lefolyt 25 éve alatt ez iskolák, azt hiszem, erre vonatkozóan igen érdekes dolgokat jegyezhetek össze a közoktatási tanács illető bírálói. A mennyire tudom, egyes közigazgatási tisztviselők jelentéseikben s magánosok hírlapi felszólalás útján többször tiltakoztak e könyvek használata ellen, de a lefolyt 25 év alatt hivatalosan e könyveket senki sem kifogásolta.

A szellemi bensőbb természetű ellenőrzés e hiánya okozta, hogy a hírhedt *Lukács László* (Vasilie Lucaciu) a szatmári kir. kath. gimnáziumnál működhetett mindaddig, míg a városi képviselőtestület tagjai ellene mozgalmat nem indítottak. Meglehet, tévesen vagyok informálva, de úgy hallottam, hogy a városi képviselőtestület e fellépése után is az igazgató és főigazgató védelmezték, mint ártatlan, becsületes embert, – természetesen jámbor tájékozatlanságból – hisz a rumun törekvésekről e más-különben kiváló férfiaknak még csak sejtelmök sem volt. *Szilassy Gergelyt*, a kolozsvári egyetem román irodalmi tanárát csak az ifjúság valóságos tumultuaris jelenetkékké fajuló tüntetése után mozdították el állásáról, mikor kitűnt, hogy évek hosszú során át hirdette a dako-románizmus igéit. Ilyen szempontból nem tettem még tanulmányom tárgyává tanügyünket, de meg vagyok győződve, hogy kevés fáradságomba kerülne oly tényeket megállapítanom, melyek egy öntudatos és a román kulturális s nemzetiségi mozgalmak teljes és beható ismeretén alapuló ellenőrzés mellett lehetetlenek lennének.

## VII.

### A kulturális liga törekvései.

Hogy a románság Romániában a két fejedelemség egyesítése, de különösen 1864 óta a kultúra, a nemzeti és állami élet terén mekkora haladást tett, nem akarom fejtegetni. Legújabb időbeli politikai története ez országnak ismeretes. Minden hírlapolvasó tudja, hogy ez ország

hatalmasan előretörő alkotmányos királyság, modern állami s teljesen demokratikus társadalmi intézményekkel. A közoktatás minden fokán állami s nagy gondja tárgya úgy a parlamentnek, mint az ország kormányzatának. Románia jelen évi egész költségvetése 174 millió frankra rug, ebből a közoktatásügyi tárczára 18.553,946 frank esik. Azt hiszem, ha a román és saját budgetünk között párhuzamot vonunk, az eredmény reánk nézve nem lesz valami kedvező. Fel is használják ellenünk román rágal-mazóink. A magyarországi egyetemi román tanulók leg-közelebről megjelent *Replika*-jában erre vonatkozóan a következőket olvasom: »Majdnem minden állam évi jövedelmének 10, 15, 20%-át fordítja a közoktatásra. Románia egy kis állam 7 milliót (?) alig megkö-zelítő lakossággal 15 millió frankot ad ki e célra, míg Magyarország kétszerte nagyobb kiterjedéssel 15 millió lakossal évenként e célra csupán 6.173,018 forintot.«

Mellőzve minden egyebet, csak azt akarom meg-jegyezni, hogy mai napság a junimisták elvei a román tudományos és kulturpolitikai törekvésekben majdnem teljesen érvényre jutottak. Komolyságra és alaposságra való törekvés figyelemreméltó jeleit láthatjuk ma már mindenütt. Az irodalom minden ága fellendült. A buka-resti és jassy-i egyetemek körében bizonyos szakmákra vonatkozóan a legfigyelemreméltóbb törekvésekkel talál-kozunk. Egyszóval igazi román irodalomról, tudomány-ról és kultúráról beszélni ma már nem tartozik a mesék világába. Érdekes tudni, hogy mind e tudományos és irodalmi mozgalmakban legalább is 50%-nyi szerepet a mi román honfitársaink játszanak.

Nagyon természetes, ha a romániai kulturális mun-kálkodásban ily nagy szerepet játszó román nemzetiségű honfitársaink közül igen sokan mindent elkövetnek, hogy a romániai értelmiséget és politikai tényezőket belevonják

a magyarországi románság aktív és agresszív küzdelmébe. a magyar állam ellen.

Első kísérlet az úgynevezett *Kárpát-Egyesület* megalapítása volt, a mely valójában semmi sem volt egyéb, mint *román irredenta*. E társaság azonban csak egynéhány túlzó román ifjú és politikus, meg erdélyi származású hírlapíró és tanár orgánuma volt. *Gradisteanu* szenátor provokáló jassy-i pohárköszöntője, a *Sacascan*, *Ciurcu* és *Ocasean* által szerkesztett lázító proklamáció hazánkba való becsempészése diplomáciai közbelépést provokáltak, melynek eredménye az lett, hogy a *Bratianu*-kormány ezeket Romániából kiutasította. Érdekes tudni, hogy ezek az irredentisták a brassói gör. kel. gimnázium növendékei voltak. *Ocasean* Parisba ment, hol felolvasásokban és francia hírlapokban izgatott a magyar állam ellen. Pár év múlva visszatért s ma Bukarestben szerkesztője a kormánypárt egyik orgánumának, a *Timpul*-nak. Az ifjabb *Ciurcu* ma Bécsben lakik s kiadja ugyanott a *Rumänische Revue*-et, melynek kenyérkeresete a magyarság elrágalmazása a német olvasó közönség előtt.

A Kárpát-egyesület kudarcza után csakhamar más emberek veszik kezökbe az akció ügyetlenül elejtett fonalát. Körülbelül az *Erdélyrészi magyar közmívelődési egyesület*-tel egy időben alakult meg a „*Liga pentru-unitatea a' Romanilor*” (Szövetkezet a románok kulturális egysége érdekében). Ez az egyesület azt mondja, hogy tőle távol áll minden irredentizmus. Nem akar egyebet, mint egyesíteni a román nemzeti műveltségben a románokat, bárhol és bármely államban lakjanak. Ez idegen területen élő románok politikai viszonyaihoz csak annyiban van köze, a mennyiben e viszonyok az ott élő románok nemzeti irányban való kulturális fejlődését akadályozzák. A testvéri érzet, a vérbeli összetartozóság tudata parancsolják, hogy a szabad Romániában élő románok elnyomott testvéreik érdekében felemeljék sza-

vokat mint nemzet és a mennyire a külpolitikai viszonyok ezt saját állami létök veszélyeztetése nélkül megengedik, mint állam is. Politikai vagy éppen irredentális céljaik nincsenek, mert hisz nem a románoktól lakott területek elszakítását és Romániához való csatolását akarják, hanem csak testvéreik nemzeti irányban való kulturális haladását az illető állam keretein belül lehetővé tenni. Az idegen területen lakó románok között a magyarországi románságnak van nemzeti irányban való kulturális haladása leginkább megtámadva, mert csak itt áll szemközt egy tervszerű s az állam minden eszközével támogatott elnemzetietlenítő irányzattal, a magyarosítással. Midőn a liga ez irányban pártját fogja a magyarországi románságnak, nem tesz semmit a Habsburgok monarkhiája ellen, mert hiszen e monarkhiának érdekében áll oly foederatív monarkhiává alakulni, melyben a benne élő minden nemzet meg fogja találni amaga nemzeti önállását biztosító politikai keretet.

*Jonescu Take*, Románia jelenlegi közoktatásügyi minisztere, Románia külügyi politikájáról a múlt évben egy francia nyelvű röpiratot irt, melyben a többek közt ezeket mondja: »A Habsburgok monarkhiájának is számos, nyelvre és szokásra különböző népei miatt természetesen a nemzetiségű elv bomlasztó hatása alatt kell állania és mégis ez oly tarkán összehányt-vetett s egymást kölcsönösen támadó elemek mindenikének be kell ismernie, hogy egyesülések valamely alapon elutasíthatatlan szükséglet. Szerencséjükre meg is van ez alapjuk már régen találva s az abszolút monarkhista hagyományok e sok nyelvű népség egyesületét odacsatolják a koronához. Ausztria ezen egyesülési alapon nemcsak lábát vethette meg, hanem hódítólag elő is haladhatott. Ha ez eszme Magyarországon a magyarok nyakassága miatt nem is foglalhat oly könnyen tért, de idővel célját éri, mert Magyarország gyöngye arra, hogy saját



lában megállhasson s így idővel feltétlenül föderatív állammá kell lennie – vagy elpusztulnia – harmadik megoldás nem lehetséges.«

Azt mondják a liga vezetői, hogy midőn Magyarország föderatív és poliglott állammá való átalakulásán munkálnak ők és a magyarországi románság, semmi új dolgot sem követelnek, mert hiszen a magyar állam mindig, még virágzása tetőpontján is, poliglott és föderatív szerkezetű állam volt, sem pedig semmi olyast, a mi létét veszélyeztetné, mert hiszen magának a magyar nemzetnek áll érdekében, hogy nemzetiségeit az általuk követett autonómiával kielégítve, létét egy újabb ezredévre biztosítsa s ezáltal a Habsburgok monarkhiáját is. Az egységes és magyar nyelvű magyar állam erőszakolása a nemzetiségeket arra kényszeríti, hogy segedelmet a magyarok és a monarkhia ellenségeinél keressenek, így tehát a jelenlegi magyar politikának további fentartása állandó veszedelem a Habsburgok monarkhiájára és az európai békére. A magyarországi román-kérdés ez okból nem csupán magyar-kérdés, hanem európai kérdés is. Az erdélyi román mozgalmaknak nem lehet ez idő szerint más céljok, mint e kérdést folyton napirenden tartani s a ligának szent kötelessége ezt, mint európai kérdést a rendelkezésére álló eszközökkel a műveit nemzetek szeme előtt s azok jóakarátának és erkölcsi támogatásának megnyeréseért tárgyalni és a maga egész mivoltában kifejteni. (Jón Slavici. Románii din regatul ungar si politica maghiara.)

Nagyon tévedne, a ki azt hinné, hogy ez a román-kulturális liga valami olyas békés dolog, mint az *Emke*, mely megelégszik düledező templomok, elhanyagolt iskolák kijavításával, kisdedóvók, népkönyvtárak alapításával, a magyar nyelv tanításában és tanulásában némi haladást tanúsító tanítók és tanulók jutalmazásával, honismertető folyóirat és erdélyi kalauzok kiadásával, mely hónapról-hónapra beszámol gyűjtéseivel, tőkétével, bevé-

teleivel és kiadásával Ezekről a *liga*, körében szó sincs. Feladatai egészen más természetűek. Senki se tudja, a beavatottakat kivéve, hogy mennyi pénze van s azt hova és minő célra fordítja? De egyetlen román sem kérdezi ezt, hanem teljes bizalommal odaadja pénzét a liga megbízottjainak kezébe. Időről-időre ad ki ugyan jelentéseket, de ezekben egy sor sincs, mely a bevételekről és a kiadásokról számot adna.

A *liga* azonban fáradhatatlan. Ágensei «*De la Dniestru pana la Tisza*» (A Dnisztértől a Tiszáig) mindenütt ott vannak. A maczedóniai közel egy milliányi oláhságot újabb időben hatalmas nemzeti áramlat lepte meg. *Margarit Apostol*, *Burada Tódor* és mások nemcsak a maczedo-oláhokat ébresztették öntudatra, de Románia közvéleményének és kormányának támogatását is megnyerték ez ügyben. A román kormány ügyesen és ravaszul kivitte Konstantinápolyban, hogy az Ottoman birodalom hivatalos közegei Maczedóniában az egyház és iskola körében a román törekvéseket pártolják, szemben az eddigi intra dominium levő görögséggel. *Hasdenek*, a legnagyobb élő román nyelvésznek pártfogása alatt a *Drita* nevű albán egyesület, melynek élén (*Urechia* Vazul román történetíró és exközoktatásügyi miniszter áll, a múlt nyáron állította fel az első román-albán iskolát Bukarestben, melynek célja az Ottoman birodalomban élő albánok számára tanítókat képezni, hogy így e testvérnemzetet, mint Hasdeu az iskolát megnyitó ünnepélyen monda, «a román nyelv és kultúra segítségével kivezessék a görög-fanariota szellem egyiptomi sötétségéből, mint kivezette Lázár 1816 után a román-ságot.» Szeptemberben olvastam a *Tribuna*-ban, hogy az isztriai már-már elszlávosodó, alig egy pár ezerre rugó oláhok között is felébredt a nemzeti szellem, mert azok közül az idén többen Bukarestbe küldöttek fiaikat hogy ott a román nyelvet igazán elsajátítva s megismer-

kedve a román kultúrával, előidézői lehessenek az isztiai románság nemzeti renaissanceának.

Hazánkat illetően a liga nem elégszik meg csupán azzal, hogy a magyarságot elrágalmazza a külföld előtt s hogy ellenünk a rumunizmus ügyének megnyerje a francia, belga, olasz, angol és német sajtót, a mely téren, mondhatom, bámulatos sikereket ért el, oly sikereket, melyek megérdemelnék a magyar és a monarchia külügyi kormányának figyelmét, hanem tényleg beavatkozik románjaink egyházi és iskolai ügyeibe. Május hó elején a *Lupta* című hírlapban e napi hírt olvastam: «*Kozma Parthén, Strevoiu Miklós, Csákó Lajos* fővárosunkba érkeztek, hogy *Román Miron* metropolita megbízásából felvegyék azt a 150.000 frankot, melyet évenként a közoktatásügyi minisztérium az erdélyi iskoláknak szokott adni. Tudvalevően Kozma Parthén sógora a hírhedt Román Mironnak, a magyar kormány e vakeszközének. Take Jonescutól még kitelik, hogy átadja nekik ez összeget, melyet Erdélyben Román M. arra fog használni, hogy vele megakadályozza a memorandumvivő küldöttség bécsi útját.» Harmadnap Kozma Parthén kinyilatkoztatta, hogy ő nem politikai, hanem üzleti célból van Bukarestben s hogy neki semmi ilyes megbízatása sincs a metropolitától s hogy a nevezett urak annál kevésbé lehetnek útitársai, mert közülök egyik, Csákó Lajos nem is létezik Erdélyben sem magyar, sem román ügyvéd (igen, de van Balázsfalván egy Csathó Lajos nevű s erről volt szó). Miután a kérdéses összeget a kultusz-budgetben felvéve nem találtam, a mennyire lehetett utána jártam a dolognak s arról győződtem meg, hogy tényleg igenis ad a román kormány épen a liga ösztönzésére a rendelkezési alapból Erdélyben felhasználandó román kulturális célokra 150.000 frankot évenként, de nem a metropolita kezéhez, hanem a liga útján.

Publicisztikánkban gyakran olvashatni, hogy a *liga* köpenyege alatt az egész román mozgalmat csak a

román társadalom és politikai élet egynehány katilináris exisztenciája organizálja orosz rubelek segítségével. Nem igaz; a ki csak felületesen is ismeri a román viszonyokat, az tudja, hogy a ligával egyetért minden román, hogy a liga és az általa képviselt eszmék a románság szívének bálványja és büszkesége; az tudja, hogy a román teljes áldozatkészséggel adja át a maga czentimjét, frankját, vagy napoleon-ját a liga megbízottjának a nélkül, hogy eszébe is jutna megkérdezni valakinek: mit csinálnak ezzel a pénzzel, mert meg van minden román szentül győződve, hogy ennek legcsekélyebb része is a rumunizmus ügyének, a románság aranyos álmának, a dako-romanizmusnak lesz szentelve. A román viszonyok ismerője előtt világos, hogy a *liga* pénztárában egy *kopejka* orosz pénz sincs.

A mi hírlapjainknak szokások és vétkek, mikor a román kérdést fejtegetik, azzal vigasztalni magokat és a nemzetet, hogy a románság a maga egészében hü és ragaszkodó a magyar állameszméhez és csak egynehány, zavarosban halászni szerető anarkhista természetű túlzó lármája az egész. Nem igaz! Ellenkezően, veszedelmes és vétkes önámítás ez állítás, kivált, ha ezt a magyar kormány élén álló férfiak is magokénak vallják. A rumunizmus aspirációja az egész románság aspirációja; a rumunizmus követelése minden román követelése; a rumunizmus dogmája minden iskolázott román hitvallása és evangéliuma: »Természetes – mondja Réthi László az *Oláh nyelv és nemzet megalakulása* című könyvében – hogy az oláh nemzeti felfogás, melyet politikai tényezők tartanak fenn, fogva tartja az oláh tudósokat s kik akarva nem akarva, kénytelenek a kikezdett nyomokon haladni, különben ellentétbe jönnének önmagukkal s ellentétbe a nemzeti politikával, melynek alapeszméjét a Traján-féle tanok s a rumunság dárcziai kontinuitása képezik. Nem akarom én ezzel azt mondani, hogy egy *Gradisteán* vagy az akadémiai titkár, Maniu, ismerné

nemzete történetét s politikai célzatokkal bújnék el az elől: épen nem, Gradisteán, Maniu s velük együtt az oláh olvasó közönség legnagyobb része hisz a Major-féle történetekben. *Nem is lehet az máskép. Egy százados irodalom ugyanazon tónusból hirdeti ezeket a tanokat, több generáció felnőtt azokban, a nemzet gondolkozó részének ugyszólva vérébe mentek át.»*

Egy kissé, talán a kelleténél is hosszabbra nyúlt kultur-históriai fejtegetéseimmel, azt hiszem, sikerült megmutatnom, hogy a veszedelem, mely a rumunizmus részéről a magyar nemzetet és államot fenyegeti, nem phantom, nem légből kapott valami. Még súlyosbítja e veszedelmet az a körülmény, hogy erős népmozgalmi háttere van, hogy tisztán népességi szempontból is nekünk, a számszerű kisebbségben levő magyarságnak, helyzetünk szemben a többséget képező románsággal hátrányos. Az igaz, hogy ez idő szerint a román nép milliói e létért való harcban csak még tömegszámba mennek, de ez a tömeg kompakt és nagy ellenálló erővel bíró tömeg, mely abban a pillanatban, melyben a nagyban fejlődő román nemzeti kultúra áthatja annak minden rétegét, ránk nézve végzetessé válhatik.

A magyar nemzetnek és államnak nem szabad e fenyegető veszedelemmel szemben továbbra is tétlenül maradnia és hiszem, mihelyt tájékozva lesz a veszedelem mibenlétéről és nagyságáról, nem is fogja elmulasztani a védelmi intézkedéseket.

E cikksorozatban kimutattam, hogy a rumunizmus első sorban kulturális fegyverekkel küzdő tényező s hogy veszedelmessé épen az által lett, hogy kulturális hatásunk alól kiengedtük s hogy a kellő kultur-politikai ellenőrzést vele szemben a múltban egyáltalán nem gyakoroltuk és a jelenben is csak szervezetlenül és gyengén. Fejtegetéseimből könnyű levonni, hogy a rumuniz-

mussal szemben, mely kultúrpolitikailag százéves múlttal bíró, teljesen szervezett mozgalom, sikerrel első sorban csakis kulturális eszközökkel küzdhetünk.

Hogyan ?

Ezt a *hogyan* kitalálni egyike lesz a közoktatásügyi miniszter úr legszebb feladatainak s azért ajánlottam e cikksorozatamat az ő becses figyelmébe. Kíváncsi vagyok rá, hogy bokros teendői között ráér-e ezzel a kérdéssel foglalkozni?

\*